

Kostskoleelever i Christiansfeld fra fynske hjem 1776-1859

Af Johannes Pedersen

Indledning. – Brødrebyen Christiansfeld, der blev anlagt i 1770-erne i Tyrstrup sogn i Nordslesvig som et samlingssted for herrnhutisk forkyndelse og mission, kom ved sin beliggenhed ved Lillebælt til ogsaa at præge fynsk kirke- og kristenliv fra 1750 til 1850. Mange udsendinge, de saakaldte »emissærer«, dannede og besøgte smaa vakte kredse rundt om paa Fyn; i dem samledes de indbudte om den herrnhutiske forkyndelse om »Lammet og den blodige Brudgom«; de sang herrnhutiske salmer og sange og hørte beretninger fra brødremissionens missionsmarker samtidigt med, at de under samtaler øvede sjælesorg overfor hinanden. Ja, der blev dannet »en levende menighed«, som mange fynboer med stor glæde besøgte ved fester og højtidet for at befæstes i troen. Gennem de to kostskoler, der blev oprettet i Christiansfeld, en for drenge og en for piger, skabtes der ogsaa forbindelse med mange unge og deres hjem paa Fyn. At der ogsaa derved blev nedfældet et betydningsfuldt islæt i fynsk fromhedsliv, skulde denne undersøgelse søge at paavise. –

Allerede i 1700-tallets første aarti høres der i København om stærke brydninger mellem den raadende orthodoxi og den syd fra indtrængende hallensiske pietisme, der efter sit program i skriftet »Pia desideria« (d. e. »Fromme ønsker«), forfattet af Frankfurter-præsten Philip Jacob Spener (f. 1635, død 1705), der kraftigt angreb den vantro og sløvhed, der raadede indenfor den lutherske kirke, slog til lyd for en fornyelse i forkyndelsen og for et inderligt og virksomt fællesskab mellem de sande troende i »gudelige forsamlinger«. Nogle præster i København gav sig til at holde katekisationer og oprette »fattigskoler« – under voldsom modstand fra byens orthodoxe præster og deres tilhængere, men med støtte fra kong Frederik IV og hans hof. – I begyndelsen af 1720-erne oprettede kongen »Rytterskoler« ud

over landet, og 1727 blev »det kongelige Vajsenhus«, hvor forældre-løse børn kunde blive plejet og opdraget, indviet [1].

Christian VI, der blev konge 1730, var undervist og opdraget af overbeviste pietister, og i hans regeringstid til 1746 blev dansk kirkeliv paa mange maader præget af Hallepietismen. Konfirmationen blev indført 1736; der blev oprettet landsbyskoler, og E. Pontoppidans store katkismeforklaring: »Sandhed til Gudfrygtighed« blev indført i alle skoler. Det var kongen meget om at gøre at skaffe menighederne nidkære og virksomme præster. Hans Adolf Brorson fik 1739 sin salmesamling, »Troens rare Klenodie« udsendt, og den myndige og veltalende Peder Hersleb blev Sjællands biskop. – De separatistiske bevægelser, der fulgte i pietismens kølvand blev afvist af kirkestyret. »Generalkirkeinspektionskollegiet« blev oprettet og »Konventikelplakaten« af 1741 paabød, at de gudelige forsamlinger skulde anmeldes til sognets præst og forbød »omrejsende lægprædikanter« at tale til vækkelse i forsamlingerne, da de hverken har »Guds eller menneskers kald dertil«.

Det var ogsaa i Christian VI's regeringstid, herrnhutismen vandt indpas i Danmark, idet brødremenighedens stifter, grev Nicolaus Ludwig Zinzendorf (f. 1700, død 1760) knyttede forbindelse med kongen. Som dreng gik Zinzendorf i skole i Halle; men paa sine rejser omkring i Europa gjorde han bekendtskab med troende af forskellige konfessioner og syntes, at lærespørgsmaal spillede en alt for stor rolle mellem dem; det var dog »hjertereligionen«, det ene kom an paa, og i den var »kærligheden til Frelseren« og »det at følge Lammet« det allervigtigste, som alle kristne burde samle sig om. Zinzendorf lærte Christian VI at kende som en alvorlig kristen og havde omkring 1730 et inderligt ønske om at komme i den danske konges tjeneste og paa den maade fremme sit kristendomssyn. Det blev imidlertid ikke til noget, fordi kongens pietistiske raadgivere bestemt fraraadede det, da de ansaa Herrnhut for »et kaos af sekter«. Trods det kunde der i de følgende aar samles smaa herrnhutiske kredse i København; ja, i efteraaret 1739 blev »det københavnske Brødresocietet« dannet og fik sit samlingssted »paa salen i Stormgade« [2]. I begyndelsen af

[1] Om den hallensiske pietisme: Jfr. Den danske kirkes historie: V bind, 11 f.; M. Neiiendam: Erik Pontoppidan, I–II, 1930; L. J. Koch: Salmedigteren H. A. Brorson: 1931; P. G. Lindhardt, P. Hersleb, 1930; F. Nygaard: Kristenliv i Danmark, 1897.

[2] Jørgen Lundby: Herrnhutismen i Danmark, 1903. Jfr. J. Brodersen: Fra gamle dage, 1912.

1740-erne blev der udstedt 3 kongelige forordninger mod herrnhuterne, som kaldtes »de særsindede«, der gerne knyttede forbindelse med Brødrebryerne i Tyskland, bosatte sig i dem, ja sendte deres børn til opdragelse i dem. Og kort efter Christian VI's død 1746 kom det til et voldsomt opgør mellem pietister og herrnhuter, idet biskop Peder Hersleb rettede en skarp anklage mod stiftsprovst Gerner i København. Det at Gerner i en prædiken havde sagt, at de saliges tal langt vilde overgaa de fortabtes og desuden havde sendt sine børn i skole i en Brødrebry i Tyskland, ansaa Hersleb for saa forargeligt, at han hævdede, at Gerner maatte nedlægge sit embede som stiftsprovst i København. – En saadan anklage vilde Gerner ikke finde sig i. Han nedlagde sit embede i juni 1747 og virkede i de følgende 7 aar i forskellige Brødremenigheder i Tyskland. Derefter fik han tilladelse til at bosætte sig, men ikke virke, i Norge. I aaret 1772 udsendte han skriftet: »Nogle Merkværdigheder, som angaaer Henric Gerner«, der er kaldt: »Halvt en Selvbiografi, halvt et Forsvar for Brødremenigheden«. – Han døde 1786, 85 aar gl. [3].

Sidste halvdel af 1700-tallet kaldes oplysningens- eller rationalismens tid. Da drøftede theologer og filosoffer ivrigt forholdet mellem fornuft og aabenbaring; Ludvig Holberg (f. 1684, død 1754) mente, at »moral og fornuft var den rette middevej mellem de mähriske brødre og naturalismen«. – Kirkestyret lod pietister og herrnhuter passe sig selv, og mange steder samledes smaa kredse af vakte, uden at verdslig eller gejstlig øvrighed greb ind [4].

Oplysningens talsmænd var af meget forskellig støbning; i biskop N. E. Balle (f. 1744, død 1816) og hofpræst Christian Bastholm (f. 1740, død 1819) har vi repræsentanter baade for den moderate og for den liberale fløj. Balle blev efterhaanden anset for den utrættelige forkæmper for bibelsk kristendom. Han hævdede, at der var fuld overensstemmelse mellem den kristne aabenbaring og den menneskelige fornuft – og blev derfor haanet af tidens »fritænkere«. Mens samtidigt den katekismeforklaring (»BALLES Lærebog«) og den salmebog (»Evangelisk-kristelig Psalmebog«), Balle var med til at udgive i 1790-erne, mødte skarp kritik fra de vaktesside [5].

Hofpræst Christian Bastholm gjaldt for at være en veltalende prædikant; han fandt kristendommens hovedsag sammenfattet i ordene

[3] Jfr. Den danske kirkes historie, V 207 f.

[4] Jfr. L. Koch: Oplysningstiden i den danske kirke, 1914; Th. A. Müller, Ludvig Holberg og Den unge Holberg, 1943.

[5] L. Koch: Biskop N. E. Balle, 1876.

»Gud, Dyd og Udødelighed« og hævdede, at Bibelens budskab var tidsbestemt og fuldt af »hebraiske udtryk, som synd og forsoning«. Landsbypræsten priste han som den »folkelærer«, der især fremmede oplysningen og gavnede samfundet, ikke blot ved sin undervisning af landets børn, men ogsaa ved at undervise sognets voksne i agerdyrking, kvægavl, havebrug, ja, i handel, industri og haandværk [6]. Brødrekolonien Christiansfeld oprettes i Slesvig-Holsten. – Da det først i 1730-erne gik op for grev Zinzendorf, at han paa grund af pietistisk modstand ikke kunde faa nogen direkte forbindelse med dansk kirkestyre, sørgede han for, at to dansk-fødte emissærer fra Herrnhut, Dines Piper og Gert Hansen kom her til landet for at knytte forbindelse med de herrnhutisk sindede præster og de smaa vennekrede, der rundt omkring i landet samledes til regelmæssige bedetimer og møder [7].

Nogle fynske præster stod i forbindelse med Herrnhut. Der kan nævnes Jørgen Mygind i Dreslette, fra 1733 til 1778, Niels Pedersen Basse i Sønderby fra 1739 til 1767, C. E. Wederkinch paa Helnæs fra 1738 til 1767 samt L. Lillelund i Faaborg fra 1741 til 1754; de modtog jævnligt besøg af omrejsende emissærer. Omkring 1740 var c. 200 mænd og kvinder paa Fyn medlemmer af Brødremenigheden; de samledes gerne søndag eftermiddag til salmesang, oplæsning af en prædiken, bøn og samtale. Enkelte steder optraadte en gaardmand eller en husmand som lægprædikant. Fra Sønderby hedder det saaledes, at Broder Gorm (f. 1721, død 1796) i lang tid hver søndag eftermiddag talte ved godt besøgte møder. – Omkring 1750 dannede nogle fynske præster og et herrntuterne, der tydeligt kom til orde i de lede breve med Herrnhut [8].

Den modvilje mod herrnhuterne, der tydeligt kom til orde i de kongelige forordninger fra først i 1740-erne, aftog med tiden. – Og efter Zinzendorfs død 1760 neddæmpedes den »barocce« tone i menighedens sprog om Jesus som »den blodige brudgom, samtidigt vandt de i Tyskland oprettede »brødrekolonier« godt ry i regeringskredse som værdifulde produktionscentre for industri, handel og haandværk, præget af orden, flid og dygtighed [9].

[6] Neiiendam: Christian Bastholm, 1922; jfr. A. Pontoppidan Thyssen: *Fra vækkelsernes frembrud*, bind III og IV.

[7] Trap Danmark, 5. udg. X, 1 s. 1–26: Saml. til jydsk historie og topografi, 4. rk. IV, bd. s. 1–26 (Holger Hansen).

[8] *Vækkelsernes frembrud*, III, 1 s. 45 f. (K. Ottosen).

[9] Fr. Chr. Høy: *Christiansfeld*, s. 1–102.

En ansøgning til Brødreunitet i Herrnhut om tilladelse til at oprette en brødreby i Danmark blev 1769 fremsendt fra den danske regering og underskrevet af to tyskfødte mænd, der i København indtog fremtrædende stillinger; den ene var C. A. Struensee (f. 1735, død 1804), deputeret i Finanskollegiet og bror til den berygtede J. F. Struensee; mens den anden var lederen af det københavnske Brødre-societet, Lorenz Prætorius (f. 1708, død 1781) [10].

Paa denne ansøgning modtog den danske regering i sommeren 1771 et imødekommende svar, hvorefter de herrnhutiske tillidsmænd købte Tyrstrupgaard, c. 12 km. nord for Haderslev, som en passende ejendom til anlæggelse af den paatænkte brødreby. – Ved en »Koncession«, som kong Christian VII underskrev i december 1771 blev der sikret kolonien særlige friheder og rettigheder. Efter den skulde Christiansfeld, som byen skulde hedde, have fri religionsøvelse med fuldstændig udskillelse fra Tyrstrup sogn med bevilling til al slags fabriksvirksomhed og handel. Baade unitetet i Herrnhut og den danske regering var meget tilfredse med denne ordning, idet de mente, den vilde give herrnhutismen gode missionsmuligheder og dansk erhvervsliv en tiltrængt fremgang.

I aarene 1773 til 1780 rejstes da den nye brødrebys vigtigste bygninger; 1774 kunde Brødrenes korhus tages i brug; i løbet af 1776 blev kirkebygningen rejst, og Søstrenes korhus indviet. Samtidigt blev der bygget en række privathuse til de tilflyttede, mest tyske menighedsmedlemmer, saa Brødrebyen 1780 laa der – »som et værk af Guds gode haand«. – Fra 1775 til 1800 voksede menighedsmedlemmernes antal fra 102 til 712.

I Christiansfeld fik de herrnhutiske kredse i omegnen, der omfattede baade Slesvig-Holsten og Fyn, et samlingssted med en menighedsordning, der især lagde vægt paa det inderlige fællesskab om Frelseren og tjenesten for ham samt paa den gensidige sjælesorg. Menighedslivet var, som i andre brødrebyer indordnet i »Kor«, navnet paa medlemmernes forskellige afdelinger. Der var et kor for ægtefolk, et for ugifte brødre, et for ugifte søstre, et for enkemænd, et for enker samt et for drenge og et for piger [11].

I arkivet i Christiansfeld findes et »Catalogus der ledigen Brüder« og et katalog med »Namen der ledigen Schwestern«. De fleste af de unge mænd, der blev optaget som medlemmer, var haandværkere;

[10] Turistforeningen: Christiansfeld i fortid og nutid; 1934. – A. Pontoppidan Thyssen: Fra vækkelsernes frembrud, IV, s. 29–129.

[11] Vækkelsernes frembrud, IV, bd., s. 152 f.

der nævnes skomagere, skræddere og bogbindere; en enkelt anføres som »Diaspora-arbejder«. Nogle af dem opholdt sig kun en kortere tid i Christiansfeld, mens andre blev fast bosat der. – En præstesøn, Joachim Boesen, f. 1803 i Vigerslev var en tid i Brødrehuset som snedker, men levede senere i København som »instrumentmager«. (Jfr. Bidstrup: Slægten Boesen 1887, s. 9).

De ugifte kvinder fik gerne tjeneste i Søsterhuset ved rengøring eller madlavning, eller ved karten og spinden. Blandt dem nævnes en del præstedøtre fra Fyn. Erdmuth Dorthea Benigna Mygind fra Dreslette (f. 1746, død i Christiansfeld 1801) kom efter nogle aar i Herrnhut til Christiansfeld og fik dér en ledende stilling som »Chorhelferin« i Søsterhuset. Andre præstedøtre fra Fyn kan nævnes; saaledes Ellen Margrethe Wederkinch fra Helnæs, Adelheid Jahn fra Jordløse, Ane Johanne Lillelund fra Faaborg og Sophie M. Leth fra Dalum. Et husholdningskursus i Søsterhuset blev aabenbart anset for værdifuldt for de unge, der regnede med at blive husmødre. En del af de unge piger blev gift i Christiansfeld, mens andre fandt et livsvarigt hjem i Søsterhuset. – De unge var fra meget forskellige hjem; de var døtre af haandværkere, købmænd, landmænd og proprietærer. En enkelt herregaardsfrøken nævnes; det var Sophie Dorothea v. Holsten fra Holstenshus ved Faaborg (f. 1768, død i Christiansfeld 1836) [12].

Korene havde fælles søndagsgudstjeneste paa tysk eller dansk; forøvrigt havde hvert kor sin egen ordning med møder, fester og forskellige sammenkomster i smaakredse, som »Gesellschaften«, »Liebesmahle« og »Singstunden«. Korhjælperen modtog hver enkelt til skriftemaal før altergang. Særlige sædvaner havde de i menighedslivet, – som »fredskysset« efter Romerbrevet 16,16, »fodvadsken«, efter Johs. evang. 13, 5 f. og ved særlige afgørelser brugte de lodkastning efter Ap. Gern. 1,26 [13].

Christiansfeld var saaledes først og fremmest en menighedsby hvor alle medlemmer samledes i fællesskab om Frelserens kærlighed og i tjeneste for »at vinde sjæle for Lammet«. – Men dernæst var den ogsaa et »produktionscentrum« med mange haandværkere, en del fabriker og en udbredt handel. – Men for det tredje skulde den ogsaa være en skoleby. I tidligere oprettede brødrebyer i Tyskland fandtes skoler for større og mindre børn. Johan Amos Comenius (f. 1592, død 1670), der blev et af de store navne i opdragelsens historie, voksede op blandt de mähriske brødre, da de blev forfulgt af katolikkerne.

[12] Vækkelsernes frembrud, IV, s. 76.

[13] Vækkelsernes frembrud, IV, 53 f.

Derfor vilde herrnhuterne ogsaa tage sig af ungdommens opdragelse [14].

I Christiansfeld blev der 1775 begyndt en Dreng- og en Pigeanstalt; det vil sige to kostskoler, en for drenge og en for piger; de modtog især tilrejsende elever, men dog ogsaa »Ortskinder«, d. v. s. børn fra omegnen. Af tilrejsende elever var de 1780 60; 1799 var der 104. – Sproget der brugtes i skolen var tysk; men der undervistes ogsaa nogle timer i dansk. – Et realpensum i verdenshistorie, geografi og sprog blev gennemgaaet; tysk og fransk blev dyrket flittigt, mens der ikke undervistes i engelsk, da englænderne paa den tid var vore fjender. – Efter forældrenes ønske kunde drengene desuden faa nogen undervisning i latin og pigerne nogen vejledning i haandarbejde. – De fleste af lærerne var tysktalende, men blandt skolelederne nævnes dog ogsaa en sønderjyde, nemlig Sønnich Sønnichsen fra Hellevad (f. 1770) [15].

For Brødremenigheden var skolens maal at »føre sjæle til Frelseren« og en opdragelse, hvor autoritet og kontrol spillede en stor rolle at dygtiggøre dem til en gerning i hjem og samfund. – Pensionsprisen var saa høj, at kun velhavende forældre havde raad til at sende deres børn i skole i Christiansfeld. For kost, logi og undervisning betales aarligt for en dreng 60 rdlr. slesvigholstensk kurant og for en pige 50 rdlr.; det gjaldt dengang for at være en landarbejders aarsløn. – Hver elev medbragte til skolen sine egne klæder og sit sengetøj, ligesom eleverne hver især betalte alle private udgifter [16].

Eleverne blev gerne optaget paa kostskolen i 6–10 aarsalderen og blev der til 14 aars alderen. De var fra embedsmandshjem fra købmandsgaarde som fra proprietærhjem. – Forældrene sendte i en del tilfælde deres børn til Christiansfeld, fordi de mente, at de ved tilknytning til Brødremenigheden fik den bedst mulige opdragelse og undervisning, saa de kunde blive levende kristne og dannede og honette mennesker. At undervisningen i Christiansfeld blev anset for meget værdifuld, forstaar man, naar man hører, at daværende stiftsprovst i København, senere biskop Fr. Plum (f. 1760, død 1834), der ellers ikke havde nogen forbindelse med herrnhuterne 1806 sendte to døtre paa kostskole i Christiansfeld. – Nogle elever kom til Christiansfeld for under sygdom eller dødsfald i familien at faa pleje i gode om-

[14] J. Holdt: Sønderj. aarb. 1943, 1 f.: Kostskolerne i Christiansfeld; Holdt: Sønderj. aarb. 1944, s. 92 f.: Elevfortegnelse fra Christiansfeld kostskoler.

[15] Jfr. Sønderj. aarb. 1940, s. 162 og Sønderj. aarb. 1944, s. 95.

[16] Vækkelsesernes frembrud, IV, 152.

givelser. – Og naar det hedder, at eleven var »et spansk soldaterbarn«, drejer det sig sandsynligvis om anbringelse af et uønsket barn [17]. Kostskoleelever fra Fyn, drenge. – Provst Holdts nævnte elevfortegnelse fra 1776-1859 er meget kortfattet og ufuldstændig, efter hans eget udsagn, fordi kildematerialet har været unøjagtigt. – Om hver elev er anført ankomst-aaret til skolen, hans navn med fødselsaar og hjemsted med faderens livsstilling. – Til denne fortegnelse skulde der her føjes de oplysninger, der er fundet i den biografiske litteratur for at give læseren indtryk af paagældende elevs livsløb, hvad han blev til, – og af hans barndomshjem, hvor han kom fra.

Drengeneleverne: Ankom til Christiansfeld 1776: Henrik Balslev, f. 1763 i Guldbjerg paa Nordfyn; 1778 blev han optaget i Brødre-menigheden som »ledig Bruder« og var første gang til alters 1780. – I hans Lebenslauf i Chrfl. hedder det: »Er kam zum Knapfmacher in Lehre« og »svagelig og med faa evner«, men afholdt af alle. Han døde i Chrfl. 1812. – Hans forældre: Sognepræst i Guldbjerg, Lauritz Luja Jensen Balslev, f. 1722 i Odense, St. Knud og hustru Apollone Rasmusdatter Lange. – Pastor Balslev kom 1768 i forbindelse med Brødre-menigheden gennem emissær Pihl og døde 1792 som sognepræst i Haarslev. [18].

Ankomst til Chrfl. 1780. Hos Holdt staar kun: »Jon Ritter, f. 1775, Odense«. Hans fødsel findes ikke noteret i nogen kirkebog i Odense. Maaske er Jon forkortelse af Jonathan. – Odense magistratsarkivs folketælling fra 1787 anfører Jonathan Christian Wilhelm Ritter, 13 aar, som søn af dr. med. Johan Friederich Wilhelm Ritter, f. 1736 i Gardelegen i Preussen, og hustru Marie Elisabeth Juliane Ramstern. – Maaske er denne 13-aarige Jonathan Holdts Jon? – Efter Odense bys skøde og panteprotokol købte dr. med. Ritter 1781 en ejendom i Odense, beliggende nær ved Raadhuset og ejede den til 1788. – Hvad der blev af kosteleven Jon Ritter har jeg ikke fundet nogen oplysning om.

To brødre Brandt – 1. Rasmus Peter Brandt, ankomst til Chrfl. 1795; født i Svendborg 1789. Han blev købmand i Nyborg og døde der 1847. – Han blev 1814 gift med præstedatteren Lovise Esther Boesen, f. 1794 i Vigerslev; hun havde ogsaa været kostelev i Chrfl.; hun døde i Nyborg 1847. – 2. Broderen: Søren Christian Brandt, ankomst til Chrfl. 1815, født i Svendborg 1806; han blev vicekonsul

[17] Jfr. Holdts elevfortegnelse, hvor det hedder om pigeleven, Karin Govinello, der kom til Chrfl. 1815, at hun var et »Spansk Soldaterbarn, underholdes af Rosenørn Lehn, Ourebygaard«.

i Kbhvn., blev gift med Marie Olsen, om hvem intet videre vides; han døde i Kbhvn. 1869. – Disse to elevers forældre var: Skipper og købmand i Svendborg, Hans Caspar Brandt, f. 1753 i Svendborg og død der 1840. Fra 1789 bosatte han sig i Svendborg og giftede sig med Anna Maria Christiansdatter Schultz, f. 1765 i Svendborg, død sammesteds 1848. – Som skipper kom H. C. Brandt 1778 til Kbhvn., hvor han kom i forbindelse med Brødresocietetet og oplevede en kristelig vækkelse.

Familien knyttede nær forbindelse med Christiansfeld og sluttede sig med liv og sjæl til »den levende menighed«. Deres børn kom paa kostskole i Christiansfeld, og i en aarrække samlede købmand Brandt en lille kreds af vakte til gudelige forsamlinger i sit hjem. Overfor Svendborg-egnens præster stillede han sig meget kritisk og stod i forbindelse med Grundtvigs vaabendrager Jacob Christian Lindberg. I 1820-erne kom Brandt i forbindelse med Christen Madsen fra Bregør og Kertemindebevægelsen. – Sønnen Rasmus Peter Brandt blev købmand i Nyborg og blev som nævnt gift med en præstedatter fra Vigerslev, saa de sluttede sig nær til egnens herrnhutiske kreds. – Og deres søn hed Carl Joakim Brandt (f. 1817, død 1889), der i sin ungdom kom i nær forbindelse med den grundtvigske kreds i København og efter Grundtvigs død 1872 blev præst i Vartov. Han blev kendt som salmedigter, og i »Den danske Salmebog« af 1953 findes 4 originale og 16 bearbejdede salmer af C. J. Brandt [19].

Ankomst til Chrfl. 1798 Mogens Christian Muhle f. 1790 paa Erholm i Rørup sogn. Han blev exam. jur. 1815 og 1851 bogholder i skifteretten i København, hvor han døde 1871. – Han blev 1820 gift i Sdr. Næraa med Julie Marie Betty Dalgas, f. 1793 i Fredericia, hvor hendes far var reformert præst; hun døde 1880 i Sdr. Næraa præstegaard. – Forældre: forpagter paa Erholm, Christian Muhle, f. 1758 i Kirke Søby, død 1795 i Rørup, – og hustru Giertrud Wiinholt, f. 1761, død 1809 i Rørup; de havde tre døtre, der blev elever paa kostskolen i Chrfl. – Som enke blev fru Muhle, f. Wiinholt gift med forvalter paa Erholm, Christian August Kamp, som døde i Rørup 1813 [20].

[18] Jfr. Wibergs prh. I, 512 og H. Balslev: Fra fynske præstegaarde, s. 13 og Stamtavle over Haarslevgrenen, Balslev, 1917, s. 7 og 1939, s. 21.

[19] Jfr. Dansk biogr. leks. IV, 2; Erslev: Forf.-leks. I, 197 og Suppl. I, 229; Dansk Kirketid. 1889, 73; Krh. sml. VI, 4, s. 12. F. Rønning: C. J. Brandt, 1892.

[20] Jfr. Wib. prhist. I, 610 og II, 182; Jurister, III, 182; Danske prokuratorer, s. 104; Breve i ark. i Chrfl. 1800.

To brødre Rasmussen. – 1. Ankom 1800, Rasmus Rasmussen, f. 1791 i Rørup, Ornehøjgaard, exam. jur., død 1840 i Rørup. – Han var ejer af en bondegaard i Skrave, Haderslev amt og var »gift med en jomfru Werniche, men de levede hver for sig, han i Ornehøj, hun i Skrave«. 2. Søren Rasmussen, ankom til Chrfl. 1800, var født paa Ornehøjgaard, f. 1793; han døde i Rørup sogn 1813; ugift. – Forældre: Landmaaler Mads Rasmussen, f. 1756 i Rørup og død i Rørup 1830, – og hustru Karen Sørensdatter, f. 1772 i Dybmosegaard, Rørup sogn, – død 1846 i Rørup [21].

Ankomst 1805, Johan Mygind Gottschalk, f. 1800 i Jordløse sogn; han døde 1849 som ejer af Østertorngaard i Haarby sogn; 1826 var han blevet gift i Haarby med Dorthé Pedersdatter, f. 1807 i Haarby, der døde 1855 i Haarby. – Forældre: sognepræst i Jordløse, Matthias Gottschalk, f. 1759 i Odense, død 1805 i Jordløse, – og hustru (2. g.) Margrethe Lucie Mygind, f. 1770 i Flemløse, død 1820 i Haarby. – Som enke købte fru Gottschalk 1807 Østertorngaard i Haarby og giftede sig med sin avlskarl, Niels Jensen, f. 1772 i Jordløse, død 1854 i Haarby [22].

To brødre Leth: 1. Jørgen Leth, der ankom til Chrfl. 1805; han var født paa Lyø 1793, blev cand. theol. og lærer ved Borgerdydskolen i Kbhvn.; han døde 1821 paa gaarden Beierholm i Ollerup sogn, ugift. 2. Lars Balslev Leth, ankom til Chrfl. 1805, var født 1796 i Svanninge; han blev 1852 sognepræst i Horne paa Fyn og døde 1885 i Faaborg. – Han blev gift 1825 med Johanne Henriette Jacobe Bredsdorff, f. 1797 i Vester Skjærninge, død 1880 i Faaborg. – Forældre: sognepræst i Svanninge, Jens Matthias Leth, f. 1753 i Dalum, død 1813 i Svanninge, – og hustru Salome Balslev – (gift i Haarslev 1786), der var født 1766 og døde 1846 i Vester-Skjærninge; som enke blev hun 1814 gift med arvefæster Rasmus Hansen paa Fuglsangsgaard [23].

Ankomst 1808, Johan Frederik Arnold Leth, f. 1800 paa Conradine-lyst i Ruds Vedby sogn paa Sjælland (efter Holdt født i Odense); han blev oberstløjtnant og døde 1872 i Ruds Vedby; 1834 blev han

[21] Jfr. Jurister, III, 389; Fr. Chr. Rasmussen: Min Slægtsbog, s. 55; Aarbog for Odense-Assens amter 1917, s. 20: Rørup sogns historie.

[22] Jfr. Wib. prh. II, 36 f.; G. Lind: Lindslægten, 1956 s. 195; Mygindslægten fra Mygindgaard ved Assens.

[23] Jfr. Vib. prh. III, 229; H. Balslev: Fra fynske præstegrd.; i Fyns stifts adresseavis, 1821, nr. 118 i dødsannonce over S. Leth.

gift med Beate Cathrine Christensen fra Frijsenborg i Hammel sogn; hun var født 1812 paa Frijsenborg og døde 1862 i Ruds Vedby. – Forældre: Ejer af Conradinelyst Matthias Christian Leth, f. 1766 i Ribe, exam. jur. 1784, død 1825 som byskriver i Aarhus, – og hustru Birgitte Ottine Falkenskiold, f. 1779 i Sæby sogn, død 1839 i Odense, Vor Frue. – Blandt breve i Chrfl. findes 4 fra 1808, skrevet af faderen M. Chr. Leth, angaaende sønnen J. Fr. Leth. – Faderen ønsker sønnen optaget i Chrfl. kostskole, fordi han senere skal i »det militære Academi«; i Chrfl. mener han, sønnen er sikret mod slette eksempler og vil faa indprentet grundsætninger, der kan beskytte ham mod fristelser. Han skal undervises i religion, geografi, lidt historie og fransk. Han maa hærdes til det militære liv, og ikke slikke for meget; hvis skolen mener, han ved god opførsel har fortjent det, kan han til jul faa ½ rdlr. i sin sparebøsse. Til sidst meddeler faderen, at sønnen kan regne sig i slægt med fru Zinzendorf, »der saa vidt jeg veed, lagde Begyndelsen til Deres menighed; thi min kiødelige moder var en Gersdorff« [24].

To brødre Sommer: 1. Lauritz Sommer, der ankom til Chrfl. 1808, var født 1799 i Middelfart, student 1816, død 1844 i Middelfart, ugift. – 2. Jørgen Christian Bruun Sommer, ankom til Chrfl. 1808, var født 1801 i Middelfart, cand. jur. 1821, byfoged i Maribo 1837; han blev gift 1. g. 1825 i Kbhvn. med Anna Dorothea Lund, f. 1806 i Kbhvn.; død 1830 i Kbhvn.; gift 2. g. 1837 med Axeline Beck i Nyborg, f. 1817 i Assens, død 1890. – Forældre: byfoged i Middelfart Caspar Hartmann Ernst Sommer, f. 1767 i Gosmer ved Aarhus, død 1821 i Middelfart, og hustru Edel Margrethe Bruun, gift 1798 i Kerteminde; hun var født 1769 i Kerteminde og døde 1847 i Middelfart [25].

To brødre Hillerup: 1. Termann Øllgaard Hillerup, der ankom til Chrfl. 1808, var født 1796 i Horne; exam. jur. 1820; ejer af Bramstrup, landmaaler, død 1863 paa Kristineberg, Tingsted sogn, Falster; han blev 1834 gift i Odense med Maria Sophia Poulsen, f. 1812 i Odense, St. Knud, døde 1852 i Odense. – 2. Hans Jørgen Hillerup, der ankom til Chrfl. 1816, var født 1802 i Nr. Lyndelse; cand. jur. 1824, herredsfoged i Lunde-Skam herred 1844; død 1873 i Kbhvn. Han blev 1845 gift i Viborg med Birtha Nicoline Jespersen, f. 1819

[24] Jfr. Da. adels aarb. 1943, s. 464 om *Margrethe Gersdorff*, f. 1748, død 1766.

[25] Jfr. Jurister IV, 121; Otto Sommer: Præsteslægten Sommer, s. 8; i arkivet i Chrfl. findes et brev, dat. 1808, 6/6 fra byfoged Sommer ang. de to sønner.

i Nyborg, død 1890 i Kbhvn. – Forældre: ejer af Bramstrup i Nr. Lyndelse og Søbysøgaard, Søren Hillerup, f. 1753 i Hjerm ved Viborg, exam. jur. 1777, død 1829 i Nr. Lyndelse og hustru Ingeborg Margrethe Hillerup, f. 1765 i Darum ved Ribe, død 1834 i Nr. Lyndelse [26].

Ankomst til Chrfl. 1808: Christian Lorentz Andersen, f. 1797 i Vestindien. – Hos Holdt staar kun: »Lor. C. Andersen, Sverige«; men efter breve fra pastor Carsten Friis i Allested, der blev drengens plejefar, hed han Christian Lorentz Andersen og var født i Vestindien. – I Holdts fortegnelse staar kun for 1808, »Lor. C. Andersen, Sverige«; men efter oplysninger i breve fra pastor Carsten Friis, Allested, der blev drengens plejefar, hed han Christian Lorentz Andersen og var født 1797 i Vestindien, hvor hans stedfar hed Christian Schnabel og hans mor var fra St. Croix. – Da pastor Carsten Friis aar 1800 blev gift i Nyborg med madame Maria Elisabeth Dresing, enke efter »forrige Controlleur og Taxateur paa St. Croix, Claus Schoning fik han med hende to plejebørn fra Vestindien, nemlig foruden den nævnte dreng ogsaa en pige, Johanne Regine Jacobsen, der kaldes »en negerinde fra St. Croix«. – Sandsynligvis er Carsten Friis, der var kendt som en udpræget oplysningsmand, af sin hustru tilskyndet til at sende de to børn til Christiansfeld. – Carsten Friis døde allerede 1809 og hans enke i Kbhvn. 1843. – Forgæves har jeg søgt at finde oplysninger om, hvad der siden blev af de to plejebørn fra Vestindien [27].

Ankomst til Chrfl. 1809: Holger Jespersen Fahnøe, født 1798 i Børgense. Ejer af Lavindsgaard i Rønninge sogn 1832 til 1846; han døde 1887 i Hessun skole, Skeby sogn. Han var 1834 blevet gift i Børgense med Anne Marie Gjessing, f. 1792 i Storborge, Viborg stift, der døde 1849 i Odense som fraskilt hustru; ægteskabet blev opløst 1848. – H. J. Fahnøe boede 1875 til 1887 i Skeby sogn hos lærer Mads Chr. Wibroe, der var gift med hans plejedatter, Petrine Henriette Rasmussen fra Ore sogn. – Forældre: købmand i Børgense, Ivar Peter Fahnøe, f. 1768 i Middelfart; han døde 1831 i Børgense; og hustru Dorte Kirstine Brandt, gift i Middelfart 1797; hun var født 1780 i Middelfart og døde 1835 i Odense [28].

[26] Jurister II, 178.

[27] Jfr. Aarb. for Svendborg amt, 1916, en artikel af M. P. Rudum om Carsten Friis; i Landsarkivet i Odense, i Allested-Vejle præstearkiv, findes en meget interessant »Embedsbog« forfattet af pastor Friis, begyndt 17. februar 1805.

[28] Jfr. H. C. V. Fahnøe: Familien Fahnøe, 1926; D. biogr. leks. VIII, 98; J. Friis: Slægten Simonsen, Rugaard, s. 87; la Cour: Større gaarde, IV, 515, Slægtstavlesamlingen, 1933, s. 30; Fynske aarb. VIII, 72 f.

To brødre Hammerich: 1. Andreas Friderich Christian Hammerich, der ankom til Chrfl. 1812, var født 1805 i Faaborg; cand. jur. 1837; fuldmægtig i branddirektoratet, død 1884 paa Frederiksberg. Han blev gift 1838 i København med Eleonora H. C. K. Müller, f. 1813 i Dalby ved Kolding, død 1875 paa Frederiksberg. – 2. Hans Henrik Kiærumgaard Hammerich, der ankom til Chrfl. 1815, var født 1809 i Faaborg, død som ejer af Grøftebjerg i Vissenbjerg sogn 1851. – Han blev gift i Faaborg 1834 med Frederikke Elise Ortmann, født 1810 i Faaborg, død 1835 i Vissenbjerg. – Forældre: farver i Faaborg, Jochum Christian Hammerich, f. 1748, død 1812 i Faaborg og hustru Ane Marie Holm, f. 1768 i Kbhvn., død 1812 i Faaborg [29].

Ankom til Chrfl. 1812; »Rasmus Nielsen, Fyn« er alt, hvad Holdt meddeler i sin fortegnelse, og jeg ser mig ikke i stand til at give flere oplysninger om ham eller hans hjem.–

Ankom til Chrfl. 1815: Peter Andreas Rasmussen, f. 1807 paa Rynkebygaard i Ringe sogn; exam. jur.; han boede en tid paa Bramstrup; ingen oplysning om giftermaal eller død. – Forældre: kancelliraad Rasmus Rasmussen; ingen oplysning om fødsel; han blev 1834 indsidder paa Sjørupgaard, Nimtofte sogn; døde 1843 i Kbhvn.; og hustru Karen Dorthe Kopstad, hvis fødsels- og dødsdatoer ikke kendes [30].

Ankom til Chrfl. 1816: Carl Rømer v. Holten, f. 1806 i Vestindien; student 1825, død 1829. – Forældre: gouvernementssekretær Carl Henrik v. Holten, f. 1774 i Næstved; i Vestindien 1799 til 1810; død 1862 i Kbhvn. og hustru, 2. g. Elisa Alida Augusta Behagen, f. 1787 i Kbhvn., død 1874 paa Frederiksberg [31].

Ankom til Chrfl. 1832: George van Deurs, f. 1825 paa Nakkebølle, Aastrup sogn. Holdt har i sin fortegnelse en note, der lyder: »Miss. i Vestindien 1852 til 1853«. – Forældre: Ejer af Nakkebølle, Gerhard

[29] Jurister II, 83; Blomberg: Faaborgs bys historie, II, 35; de havde to søstre i Chrfl. 1812 og 1815.

[30] Jfr. Jurister III, 388.

[31] Jfr. D. biogr. leks. X, 559; Lengnich: Stamtavler I, 144 f.; Af en gl. hofmands memoirer, XI, 53 og 114, 1909; Patriciske slægter, I, 245; Da. adels aarb. 1893, 535; Friis Petersen: Studenter, 1740–1829, s. 108; Holbeck: Odense bys hist., 258.

Andreas v. Deurs, f. 1773; død 1841 i Kbhvn; han blev 2. g. gift med Martha Seller Ryan, hvis fødsels- og dødsaar er ukendt [32].

Ankom til Chrfl. 1843: Johan Lange, f. 1830 paa Rødkilde, Ulbølle sogn; exam. jur. 1850, godsforvalter paa Rødkilde, død 1911 i Svendborg, St. Jørgens; han blev gift 1858 med Marie Cathrine Schæffer i Katstrup ved Skanderborg, f. 1833 i Kbhvn.; død 1906 i Mesinge. – Forældre: Proprietær paa Rødkilde, Erik Harding Lange, f. 1795 paa Rødkilde og død 1874 paa Rødkilde, – og hustru Margrethe Sørine Berg, gift i Steenstrup 1828; hun var født paa Skjoldemose 1808 og døde 1857 [33].

Ankom til Chrfl. 1859, Christen Estrup Hansen, f. 1849 i Odense, St. Knud, døbt i Kolding 1850; dødsaar og dødssted ukendt. – Forældre: købmand i Kolding, Niels Peder Hansen, f. 1814 i Kolding, død 1898 i Kbhvn. og hustru Cathrine Ivare Hectorine Estrup, gift i Odense 1848, født i Helsingør 1818, død 1896 i Kbhvn. [34].

KOSTSKOLEELEVER fra Fyn, piger. –

To søstre Aarsleff. – 1. Ulrica Aarslef ankom 1789 til Chrfl., var født 1782 i Nyborg; 1796 kom hun »in das Chorhaus der ledigen Schwester«, død 1810 i Chrfl. – 2. Petronille Aarsleff, ankom til Chrfl. 1793, var født 1787 i Nyborg; dødsaar og dødssted ukendt: hun blev gift 1820 med Jürgen Mahler, f. 1788, død i Chrfl. 1860. – Forældre: købmand Johan Pedersen Aarsleff, f. 1735 i Svendborg, død 1788 i Nyborg, – og hustru Gunhild Dorteia Rye, f. 1744 i Svendborg; fra 1810 opholdt hun sig i Chrfl., hvor hun døde 1827 [35].

Ankom til Chrfl. 1790, Charlotte Amalie Østrup, f. 1780 i Vigerslev; dødsaar og dødssted ukendt. – Efter et skifte fra 1824 blev hun gift

[32] Jfr. Lengnich, I, 261; Richter: I, 247; Trap 5. udg. 432 og V, III, 1181; *Charlotte Marie Hammond, f. van Deurs* bekendtgør i Berl. Tid. 3/11 1841, at »min Broder, fhv. proprietær i Fyen G. A. van Deurs er afgaaen den 30te f. M. i Kbhvn. 68 aar gl.« – D. biogr. leks. IX, 55 og Wib. prh. II, 637, Eiler Hammond.

[33] Jfr. Bøttiger: Vester-Skjerninge-Ulbølle, 1924, s. 169; Jurister III, 12; Lengnich, V, 82; Trap, V, 739.

[34] Jfr. Lindberg Nielsen: Familien Estrup 1955, s. 38.

[35] Imm. Barfod: Stamtavle over den svenborgske familie Graae, s. 53; i arkivet i Chrfl., se Sterberegister og breve fra paarørende hvor fru G. D. Aarsleff 1799 skriver til skolelederen om Petronille, at hun ønsker, datteren kan blive endnu en tid i kostskolen og »opvokse« i alle christelige Dyder til hendes sande Vel i Tid Evighed.

med pastor Lilliendal i Kleinvetka ved Herrnhut, hvis fødselsaar og dødsaar er ukendt. – Forældre: sognepræst i Vigerslev, Rasmus Frederiksen Østrup, f. 1735 i Odense, død 1785 i Vigerslev og hustru Anna Jacobine Bruun, f. i Slagelse, død 1784 i Vigerslev. – Præsteparrets død 1784 og 1785 gav anledning til, at døtrene blev sendt til Chrfl. d. – I Skovby herreds provstiarkivs skifteprotokol staar, at pastor Rasmus Østrup »efterlod sig 8 børn, 2 sønner og 6 døtre«. – I Østrup-Hjadrup kirkebog 1793 ved en datters konfirmation: »Christiane Østrup blev med 7 andre søskende tidlig fader- og moderløse, da faderen, præsten i Vigerslev, Hr. Rasmus Østrup og hustru døde i aaret 1785, ½ aar efter hende. Hun er siden opfødt i Østrup præstegaard, har været en gang ude at tiene, og da dødsfald forvoldte, at hun maatte forlade Østrup fulgte hun med enken mdm. Agerbeck til Assens og kom derfra igien til præstegaarden tilbage i Aaret 1801: baade ude og hjemme har hun fortient og faaet almindelig Yndest.« [36].

Ankom til Chrfl. d. 1791 Gjertrud Woller Bolt, f. 1782 i Assens; dødsaar og dødssted ukendt; hun blev gift 1812 i Assens med tobaksfabrikant, Bonne Ventura Peo, f. 1784 i Fredericia, død 1845 i Assens. – Forældre: bagermester i Assens Johan Frederik Bolt, f. 1731 i Assens, død 1799 i Assens – og hustru Birgitta Cecilia Karup, død 1817 i Kbhvn [37].

Ankom til Chrfl. d. 1792: Sophie Margrethe Clausen, f. 1784 i Svanninge; efter 1810 opholdt hun sig i Chrfl. d., var ugift; dødsaar og dødssted ukendt. – Forældre: sognepræst i Svanninge, Jacob Paulin Clausen, f. 1727 i Aalborg, død 1794 i Svanninge – og hustru Karen Bildhugger Larsdatter, f. 1747 i Faaborg, død 1810 i Faaborg [38].

To søstre Brandt: 1. Karen Sophie Brandt, ankom til Chrfl. d. 1799, f. 1791 i Svendborg, St. Nicolai, død 1854 i Svendborg; hun blev 1817 gift i Svendborg med enkemand Hans Bertel Riber, f. 1789 i Gislev, død 1851 i Svendborg. 2. Maria Magdalena Caspara Brandt, der ankom til Chrfl. d. 1815, var født i Svendborg 1803, død 1834, begravet i Nyborg, ugift. – Ang. forældre, se foran, hvor to brødre R. P. Brandt og S. Chr. Brandt, i Chrfl. d. 1795 og 1815, omtales [39].

[36] Jfr. Wib. II, 323 om Vilhelm Østrup og Wib. III, 568; Om Frederik Østrup, se Wad i »Fra Fiens fortid«, I, 189.

[37] Jfr. Assens skifteprotokol 1817, s. 303.

[38] Jfr. Vib. prh. III, 229.

[39] Om familien Brandt i Svendborg, se mere under brødrene Brandt i Chrfl. d. 1795 og 1815.

To søstre Boesen: – 1. Lovise Esther Boesen, der ankom til Chrfl. 1801 f. i Vigerslev 1793; død 1847 i Nyborg; hun blev gift i Vigerslev med foran nævnte Rasmus Peter Brandt, f. i Svendborg 1789, død i Nyborg 1860. – 2. Joachimine Ulrica Boesen, der ankom til Chrfl. 1805, var født 1795 i Vigerslev og døde 1832 i Østrup; hun var 1821 blevet gift i Vigerslev med sognepræst i Østrup, Simon Peter Lassen, f. i Trondhjem i Norge 1785, død 1877 i Østrup. Forældre: provst i Vigerslev, Jens Frederik Boesen, f. 1765 i Rynkeby, død 1839 i Vigerslev, – og hustru Cathrine Ewald, f. 1774 i Hviding ved Ribe, død 1841 i Vejle. Provst J. F. Boesen var en af de mest kendte herrnhutisk sindede præster paa Fyn; mange samledes til hans gudstjenester og katekisationer; sammen med sin nabo, pastor Rasmus Balslev i Haarslev var han 1800 med til at stifte selskabet »til Udbredelse af Evangeliet og sand praktisk Kristendom« [40].

Tre søstre Muhle: 1. Anna Elisabeth Muhle, ankom til Chrfl. 1801, f. 1792 paa Erholm i Rørup sogn, død 1815 i Rørup. – Hun blev gift 1813 i Søby med forvalter paa Erholm, Hans Philip Selmer, f. 1789 i Søllested, exam. jur. 1811, død 1849 i Herrested. – 2. Petrine Muhle, ankom til Chrfl. 1801, var født 1794 i Rørup, døde 1845 i Herrested. – Hun blev gift 1823 i Rørup med sognepræst i Lunde, Frederik Siegfried Selmer, f. 1787 i Søllested, død 1849 i Herrested. – 3. Eleonora Hedevig Muhle, der ankom til Chrfl. 1802, var født 1793 i Rørup, døde 1854, ukendt dødssted. – Hun blev gift 1819 i Søby med sin svoger, forannævnte forvalter og prokurator Hans Philip Selmer, død i Herrested 1849. – Forældrene er nævnt under broderen, Mogens Christian Muhle, der var i Chrfl. 1798 [41].

Anna Christine Møller, der ankom til Chrfl. 1803, f. i Svendborg, St. Nicolai 1796. – Efter kirkebogen var O. H. Svane fadder ved hendes daab. – Hun døde 1857 og var blevet gift 1. g. 1812 med Niels Albeck f. 1795 og død 1818; gift 2. g. i Svendborg, St. Nicolai med garver Kittel Lorentzen Albeck, f. 1795, dødsaar og dødssted

[40] Jfr. Wib. prh. III, 568 og 701; Elvius prh. s. 624; H. Balslev: *Fra fynske præstegaarde*, 155 f.; Hauch-Fausbøll: *Slægten Boesen*; E. Mau: *Ny kristelig samler*, III, 1855; D. biogr. leks. III; Krh. saml. III, 4, 629. – I arkivet i Chrfl. findes fra 1805 og 1808 et par breve fra provst Boesen, ang. døtrene og i Landsarkivet i Odense findes: »Erindringer om min høiagtede og inderlig elskede Svigerfader Jens Frederik Boesen, Provst i Skovby Herred«, samlet af P. Brandt.

[41] Jfr. Wib. prh. I, 610; Jurister III, 182; Da. prokuratorer, s. 304; H. P. Selmer: *Nekrologiske saml.* 1849, s. 216 f. I arkivet i Chrfl. findes nogle breve fra disse elevers mor.

ukendt. – Forældre: skomagermester Daniel Naamansen Møller, f. 1749 i Svendborg, død 1815 i Svendborg og hustru-g. 2. g. – Anne Magdalene Hansdatter, f. 1756, død 1832 i Svendborg [42].

Ankom 1808 til Chrfl. d.: Mette Nicoline Hillerup, f. 1798 i Nr. Lyndelse; død 1869 i Hørup ved Silkeborg; hun blev gift i 1820 i Nr. Søby med herredsfoged Henrik Johannes Holm, f. 1767 i Møgeltønder, død 1863 i Hørup. – Elevens forældre er nævnt ved de to brødre, der var kostskoleelever 1808 og 1816 [43].

Ankom 1808 til Chrfl. d.: Johanne Regine Jacobsen, f. 1797, døbt i den lutherske kirke i Christiansstad paa St. Croix; hun var en lille negerinde, og hendes forældre var slaver, skriver hendes plejefar, sognepræsten i Allested, Carsten Friis, der kalder hende »et ypperligt hoved, som kan overkomme baade tegning, musik og det franske sprog«. Flere oplysninger om hende under plejebroderen Christian Lorentz Andersen, der var elev i Chrfl. d. 1808; men intet om hvad der blev af hende som voksen.

To søstre Ploug: 1. Margrete Kirstine Ploug, ankom til Chrfl. d. 1809, var født 1800 i Faaborg, død 1843 i Odense, Vor Frue. – Hun blev gift 1823 i Odense med ejeren af Blangstedgaard ved Odense, Ernst Albrecht Lüders, f. i Tønder 1792, død i Odense 1849. – 2. Kirstine Catharina Ploug, i Chrfl. d. 1809, f. i Faaborg 1802, død 1879 i Steenstrup præstegaard. – Hun blev gift 1832 i Faaborg med enkemand, købmand Johan Christopher Voigt, f. 1802 i Faaborg, død 1834 i Faaborg. – Forældre: købmand i Faaborg, Simon Hempel Ploug, f. 1769, død 1831 i Faaborg – og hustru Elisabeth Christine Wamberg, f. 1773 i Gudbjerg præstegaard, gift 1797, død 1853 i Faaborg [44].

Ankom til Chrfl. d. 1809: Dorothea Christina Balslev, f. 1799 i Haarslev præstegaard, død i Haarslev 1843, ugift. – Forældre: sognepræst i Haarslev Rasmus Balslev, f. 1762 i Guldbjerg, død 1840 i Haarslev – og hustru – 2. g. – Anna Salome Lautrup, f. i Tyrstrup sogn 1775, død 1833 i Haarslev. – Rasmus Balslev var en af de kendteste og mest virksomme præster paa Fyn. – I arkivet i Chrfl. d. findes et brev, dat. 1808, fra pastor Balslev til skolelederen, hvori han skriver, at han sender sin datter til Chrfl. d. »i den faste overbevisning, at kostskolen vil tage sig af

[42] Jfr. Vækkelsernes frembrud, III, s. 194; i arkivet i Chrfl. d. findes et brev fra elevens far paa tysk.

[43] Jurister II, 205.

[44] Jfr. Wib. prh. I, 491 og III, 186.

hende og lære hende alt godt og især fremme hendes erkendelse af den kære Gud og Frelser og anstrenge sig for at indgyde det unge hjerte barnlig kærlighed og tillid« [45].

To søstre v. Bülow: 1. Maren Cathrine Rasmine v. Bülow, der ankom til Chrfl. 1812, var født i Svendborg, Vor Frue 1790, døde i Bjørnemose, Tved sogn 1840; hun blev gift 1829 i Svendborg med forvalter Jens Peter Jensen, f. 1793 i Kerteminde, døde 1847 paa Bjørnemose. – 2. Hansine Eline Svendine Bülow, der ankom til Chrfl. 1817, var født i Svendborg 1804, døde 1876 i Kbhvn.; hun blev gift 1836 i Lyngby med forfatteren Poul Martin Møller, født i Uldum ved Vejle, død 1838 i Kbhvn. – Forældre: oberst Adam Gottlob Josva v. Bülow, f. 1751 i Asminderup, død 1834 i Svendborg – og hustru Anna Margrethe Ejlersen, f. 1772, død 1832 i Svendborg [46].

To søstre Hammerich: 1. Judith Maren Sophie Hammerich, der ankom til Chrfl. 1812, var født i Faaborg 1808, døde i Viborg 1864; hun blev gift i Faaborg 1836 med pastor Edvard Gudmand August Hindberg i Viborg, f. 1806 i Kbhvn.; han døde 1866 som sognepræst ved søndre sogns kirke i Viborg. – 2. Johanne Dorteia Lovise Hammerich, der ankom til Chrfl. 1818, var født 1812 i Faaborg og døde 1884 i Vestervig; hun blev gift 1837 i Vissenbjerg med cand. theol. Peter Didrik Lacoppidan Feilberg, der døde 1893; hans ægteskab blev opløst 1856. Forældrene er anført under de to brødre Hammerich, der var i Chrfl. 1812 og 1815 [47].

Ankom til Chrfl. 1813, Pauline Elisabeth Baronesse Friherre v. Lehn, f. 1803 i Kbhvn.; død 1860 i Kbhvn.; hun blev gift 1820 paa Hvidkilde Egense sogn, med kammerherre Frederik Christian Baron Lehn Charisius, f. 1796 i Kbhvn.; død 1888 i Kbhvn. – Forældre: ejer af Hvidkilde Hans Rantzau Friherre v. Lehn, f. 1764 i Kbhvn.; død 1808 paa Hvidkilde – og hustru Sophie Amalie Friherre v. Lehn, f. 1764 paa Hvidkilde [48].

[45] Jfr. Wib. prh. I, 512; H. Balslev: Fra fynske præstegaarde, s. 46, 1944.

[46] Jfr. Da. biogr. leks. XVI, 440; i arkivet i Chrfl. findes et brev, dat. juni 1820, hvori oberst v. Bülow, beklager, at han ikke »precise til terminen kan betale de penge, han skylder kostskolen«.

[47] Jfr. Schmidt: Slægten Feilberg; Elvius prh. s. 670; Wib. prh. III, 553; Blomberg: Faaborgs histor. II, 35; Hauch Fausbøll: Slægtshaandbog, s. 181; Erslew: Forf. leks. Suppl. I, 445; se i Landsarkivet i Odense: Faaborg skifteprot. 1812, s. 169 og 225.

[48] Jfr. Da. adels aarb. 1930, stamtafle og 1953, s. 45; H. B. Schilden Holsten: Slægtsbog, I, 1, 236; Trap: 5. udg. V, 678.

To søstre Carstens: 1. Regina Sophie Carstens, der ankom til Chrfl. 1814, var født i Ærøskøbing 1801, døde 1822 i Risum. Hun blev gift i Ærøskøbing 1821 med sognepræst i Risum, i Holsten, Frederick Nicolaus Mathæus Michaelis, f. 1796, død 1826 i Aabenraa. – 2. Anna Charlotte Carstens, der ankom til Chrfl. 1819, var født 1808 i Ærøskøbing, døde 1848 i Rise paa Ærø. – Hun blev gift 1829 i Ærøskøbing med sognepræst paa Strynø, Andreas August Petersen, f. 1802 i Ærøskøbing, død 1854 i Rise paa Ærø. – Forældre: landfoged Peter Bogislaus Carstens, f. 1773 i Sønderborg, død 1857 i Ærøskøbing – og hustru Margareta Dorothea Tilemann, f. 1773 i Nordborg, gift 1800 i Ærøskøbing og død 1831 i Ærøskøbing [49].

Ankom til Chrfl.: Karin Govinello 1815, var født 1808 i Nakkebølle Aastrup sogn. – Holdt har i sin fortegnelse en note, der lyder: »Spansk Soldaterbarn, underholdes af Rosenørn Lehn, Ourebygaard.« Om Karin Govinellos videre livsløb vides intet.

To søstre v. Holten: 1. Nina C. V. Holten, der ankom til Chrfl. 1815, f. 1804 i Vestindien; død 1851 i Kbhvn. Hun blev gift 1829 i Næstved med justitsraad Carl Ludvig Poulsen, f. 1790 i Horsens, død 1842 i Kbhvn. – 2. Frederikke A. v. Holten, der ankom til Chrfl. 1815, var født i Odense 1805 og døde 1845 i Helsingør. – Hun blev gift 1841 i Helsingør med skibsklarer F. G. Wrigt; fødselsår og fødested, ukendt; han døde 1845 i Helsingør. – Forældre: kammerherre Christian Ludvig v. Holten, f. 1774 i Næstved, død 1829; han blev gift med Juliane v. Haxthausen, hvis fødselsaar og dødsaar er ukendte; ægteskabet blev opløst 1812 [50].

Ankom til Chrfl. 1818: Mariane Sophie Schmidt, f. 1805 i Odense, St. Knud; død 1853 i Odense. Hun blev 1845 gift i Odense med glarmester Peter Johannes Hasselriis, f. 1806 i Odense; død 1883 i Odense; han giftede sig 2. g. med Amalie Fuglebjerg, se Odense byfogeds skifteprotokol 1883. – Forældre: urmager i Odense, Andreas

[49] Jfr. S. Carstens: Stamtavle over familien Carstens, 1901, s. 12; Ahrends: Geistligheden i Slesvig-Holsten, II, 76; Jurister: I, 251; Wib. prh. II, 629 og III, 208; Da. biogr. leks. IV, 544. – I arkivet i Chrfl. findes et brev fra landfoged Carstens hvori han nævner pensionsprisen for kostelever pr. halvaar som 32 rdlr. slesvig-holstensk kurant; jfr. Vækkelseernes frembrud, III, 36 og 140.

[50] Jfr. Lengnick, III, 45; Odense bys historie af Holbeck, s. 258; Danske patric. slægter, I, 245; Da. adels aarb. 1893, 535; En gl. hofmands erindringer, 1967, s. 3.

Jürgensen Schmidt, f. 1771, ukendt fødested, døde 1827 i Odense – og hustru Catharine Pedersen, f. 1774, fødested ukendt, og døde 1828 i Odense.

To søstre Voigt: 1. Riborg Kristina Voigt, der ankom til Chrfl. 1819, f. 1806 i Faaborg, død 1883 i Faaborg. – Hun blev gift i Faaborg 1831 med skovrider Poul Jacob Bøving, f. 1799 i Faaborg, død 1885 i Faaborg. – Det var til Riborg Voigt, H. C. Andersen skrev digtet: »To brune øjne jeg nylig saa«; se Vilh. Andersen: Litteraturhistorie III, 537. – 2. Frederikke Elise Voigt, der ankom til Chrfl. 1819, var født i Faaborg 1807; dødssted ukendt. – Hun blev gift 1840 i Faaborg med købmand i Lübeck, Frederik Weber, f. 1807, fødested og dødssted ukendt. – Forældre: købmand i Faaborg Lars Peter Voigt, f. 1779 i Faaborg, død 1859 i Faaborg – og hustru Anna Christina Brandt, f. 1785 i Faaborg og død 1861 i Faaborg [51].

Ankom til Chrfl. 1820: Elise M. Lund, f. 1809; efter Holdts fortegnelse skulde hun være født paa Gyldensteen; men hendes fødsel er ikke noteret i sognene omkring Gyldensteen, og hverken om hendes giftermaal eller om hendes død har jeg kunnet finde nogen oplysning. – Forældre: kaptajn, godsforvalter Søren Henrik Lund, f. 1761 i Ringsted, exam. jur. 1700; i aarenes løb bosat paa gaardene, Gunderslevholm, Giesegaard og Juellund; han døde paa Juellund 1836 – og hustru Dorteia Mundine Payngk, f. 1763 i Skelskør, blev gift 1801 og døde 1824 paa Juellund [52].

To søstre Døcker: 1. Mariane Lisette Døcker, der ankom til Chrfl. 1820, var født 1808 i Odense, St. Knud, og døde i Odense 1891. – Hun blev gift i Odense 1836 med købmand i Norge Frederich Hoegh Smith, fødselsaar ukendt, døde 1859, dødssted ukendt. 2. Lovise Frederiche Døcker, der ankom til Chrfl. 1820, var født 1810 i Odense og

[51] Jfr. Blomberg: Faaborg bys historie, II, 226; Svendborg amts aarsskrift 1914, s. 50. I arkivet i Chrfl. findes breve dat. 1820 fra L. P. Voigt, hvori han meddeler skolelederen at han ønsker, hans børn gør fremgang i skolefagene, – »især at de kan lære at tale tysk; derfor skal omgivelserne ikke tale dansk med dem«.

[52] Efter Holdts fortegnelse i Sønderjydske aarb. 1944 havde *Elise Lund* to ældre søstre. *Arnoldine og Johanne*, f. 1802 og 1804 – i Chrfl. 1813. – Blandt brevene fra paarørende findes i Chrfl. et fra *Arnoldine*, 1817, hvori hun takker skolelederne »Bruder *Sønnichsen*« for de aar, »da Sie mein Vater waren; vielleicht die glücklichsten meines Lebens«. *Arnoldine* døde 1836 og var 1824 blevet gift med ejeren af Aaløkkegaard ved Odense, *Lauritz Christian Friederich Leth*. – Jfr. Danske prokuratorer, s. 208 og 220; Jurister, III, 312; Tobiesen: Slægten Leth fra Stege. – Kostelev *Anna Marie Leth*, i Chrfl. 1838 var en datter af *Arnoldine*.

døde i Kbhvn. 1893. – Hun blev gift 1828 i Odense med oberstløjtnant Gerhard Vilhelm Døcker, fødselsaar ukendt; han døde 1875 i Kbhvn. – Forældre: købmand Mouritz Døcker, f. 1773 i Westphalen, Tyskland; død 1847 i Odense – og hustru, gift 2. g. 1800, Mariane Rauch, f. 1781 i Kbhvn.; død 1820 i Odense. – I St. Knuds kirkebog i Odense er der, hvor M. Døckers død er anført, tilføjet, at han var »enkenmand, katolik og almisselem«.

Ankom til Chrfl. 1822: Laurine Krüger (Holdts fortegnelse har: »Laur. Krøyer«), f. 1815 i Odense, St. Knud; død 1883 i Kbhvn. Hun blev gift 1845 i Faaborg med sognepræst i Rynkeby, Carsten Friis Viborg, f. 1813 i Kbhvn., død 1885 i Slagelse. – Forældre: I St. Knuds fødselsprotokol staar; født »1815, 28/6, Datter af Helene Krüger og udlagt Barnefader, Grev Chr. Johan Fredrik Ahlefeldt Laurvig til Lundsgaard«, f. 1780 i Altona, død 1856 i Paris. – Om Helene Krüger er ingen videre oplysninger fundet [53].

Ankom til Chrfl. 1824 Josephine Caroline Schubart, f. 1817 paa Selleberg, Birkende, død 1868 i Kbhvn. – Hun blev gift 1844 med grosserer Christian Bjørn v. Schmidten, f. 1816, fødested ukendt, død 1897 i Kbhvn. – Forældre: ejer af Selleberg 1815–1823 Carl Rudolph Jacob Schubart, f. 1775 i Assens, død 1847 i Odense – og hustru, gift 1811 i Gestelev, Regize Sophie Sehested, f. 1793 i Billesbølle i Fjeldsted sogn, død 1867 i Odense [54].

Ankom til Chrfl. 1824: Friderica Sophie Lange, f. 1811 i Ørbæk-lunde, Ørbæk sogn, død 1888 i Kbhvn, Vor Frue sogn. Hun blev gift 1832 i Ørbæk med premierløjtnant Bertel Mossin, f. 1799 i Kbhvn.; død 1866 i Brøndbyøster. – Forældre: ejer af Ørbæklunde, Rasmus Lange, f. 1777 i Nyborg, død 1848 i Ørbæk – og hustru Frederica Sophia Leth, f. 1788 paa Aaløkkegaard ved Odense; død 1811, den 19. marts, datterens fødselsdag [55].

Ankom til Chrfl. 1838, Anna Marie Leth, f. 1829 i Odense, død 1909 i Chrfl.; hun blev gift 1847 i Odense, St. Hans sogn med læge i Tyr-

[53] Jfr. Elvius prh. s. 462; Da. adels aarb. 1929, stamtavler, s. 189; Da. biogr. leks. XXV, s. 500; H. P. Barfod: Minder fra grundtvigske hjem, V, 46, 1925.

[54] Jfr. Da. biogr. leks. XXI, 387; Da. adels aarb. 1884 og 1954, II, 56; Trap, 5. udg. V. 288.

[55] Jfr. Tobiesen: Slægten Leth, 1917, s. 30; J. V. Langkilde: Stamtavle over familien Langkilde, 1846, s. 16; om Ørbæklunde skriver Kai Uldall i Danske herregaarde 1920, II, 483.

strup, Valentin Juhl, f. 1817 i Tønder; død 1885 i Chrfl. – Efter St. Hans kirkebog opholdt bruden sig paa sin bryllupsdag hos »Etatsraadinde Leth paa Nørregade«. – Forældre: ejer af Aaløkkegaard Lauritz Chr. Frederik Leth, f. 1794 paa Aaløkkegaard, død 1865 i Lyngby – og hustru Arnoldine Louise Cathrine Lund, g. 1. g. 1824 paa Sallerupgaard i Køng sogn paa Sjælland, søster til den forannævnte Elise M. Lund, f. 1802 paa Sallerupgaard; død 1836 paa Sallerupgaard [56].

Ankom til Chrfl. 1841: Hansine Elisabeth Vilhelmine v. Smidten, f. 1828 i Faaborg, død 1849 i Rudkøbing, ugift. – Forældre: byfoged i Rudkøbing, Marcus Paulli Karenus Holst v. Smidten, f. 1791 i Østbirk ved Aarhus, død 1849 i Rudkøbing – og hustru Louise Augusta Bjørn, gift 1812 i Kbhvn., Trinitatis, f. 1787 i Kbhvn.; død 1858 i Kbhvn. [57]

Ankom til Chrfl. 1852: Caroline Frederikke Andrea Lindegaard, f. 1840 i Svendborg, Vor Frue; død paa Rudergaard i Søllerød sogn, dødsaar ukendt. – Forældre: skomagermester Matthias Jensen Lindegaard, f. 1802 i Svendborg, Vor Frue; død 1856 i Svendborg, Vor Frue – og hustru Anne Cathrine Andersdatter, fødested ukendt og dødsaar ukendt [58].

Ankom til Chrfl. 1852: Mathilde Vilhelmine Petersen, f. 1842 i Odense, St. Knud; dødssted ukendt, og om hun blev gift vides ikke. – Forældre: guldsmed Peter Petersen, Vestergade i Odense, f. 1805 i Haderslev; dødssted ukendt – og hustru Ulrikke Sophie Müller, f. 1809 i Haderslev, død i Odense 1846 [59].

Ankom til Chrfl. 1852: Dorteia Louise Glitsch, f. i Middelfart 1841; dødssted ukendt og intet oplyst om giftermal. – Forældre: farver Johan Heinrich Glitsch, f. 1805 i Belgien – efter folketællingen i Middelfart 1850; dødssted ukendt – og hustru Caroline Frederikke Janny, f. Chrfl. – aarstal ukendt, ligesom dødssted og aarstal.

[56] Jfr. Slægten Leth fra Stege, s. 36; Trap: 5. udg. IV, 292.

[57] Jfr. Jurister IV, 48.

[58] Jfr. Vækkelsesernes frembrud, III, 63 og 286; Trap 5. udg. II, 977; efter Svendborg skifteprotokol af 1856 blev M. J. Lindegaards ægteskab opløst for flereaar siden, saa hans kone opholdt sig paa Rudergaard i Søllerød sogn.

[59] Efter Odense byfogeds skifteprot. 1841–1850, s. 351 (i Landsarkivet i Odense) er *Ulriche Sophie Müller* død 1846, saa hendes mand sidder i uskiftet bo med 5 umyndige børn.

Afslutning. – Efter Holdts fortegnelse over kostelever i Chrfl. 1776–1859 var der altsaa 25 drenge og 41 piger, af disse i alt 66 elever, fra fynske hjem. Selv om det ikke er noget stort tal har dog utvivlsomt forbindelsen mellem Chrfl. og disse unge og deres hjem – sammen med de fynske herrnhutisk-sindede præsters og de omrejsende emis-særers virksomhed – været med til at give fynsk kirkelig et herrnhutisk islæt, der i løbet af det følgende aarhundrede er indsmeltet i de vakte kredse af forskellig observans.

Som bekendt saa Grundtvig ikke mildt til herrnhuterne; i sin »Verdens krønike« fra 1812 skrev han om »den ugudelige Zinzendorf«, og han skal senere have udtrykt sig skarpt om, at han ikke brød sig om at være i den himmel, hvor Zinzendorf var; paa sit tysk sagde han: »In dem Himmelreich wo Zinzendorf ist, mag ich nicht sein [60]«.

Der findes da ogsaa vidnesbyrd om, at Brødreresocietetets medlemmer følte sig krænkede over saadanne angreb paa Zinzendorf. Saaledes skrev societetetets forstander, Johannes Chr. Reuss til bekendte i Herrnhut, at han nok gerne hører Grundtvig prædike, men dog langt foretrækker den unge pastor J. O. Thisted (f. 1795, død 1855) som prædikant, da han mere glæder hans hjerte (paa tysk: »gewähren mir mehr Genuss für Herz«) [61].

Der var stort tilløb, naar Thisted prædikede i Trinitatis kirke; efter sin omvendelse var han blevet en kraftig vækkelsesprædikant og ansaas af mange for »en ypperlig prædikant«. Derimod syntes biskop Mynster ikke om ham, men fandt ham stridbar og overfladisk [62]. Fra 1825 til sin død 1855 var J. O. Thisted sognepræst i Gyrstinge ved Ringsted; her havde han en del bryderier baade i sine private forhold og i sin præstegerning. Han var en flittig skribent; han skrev i dagspressen og blev forfatter til selvstændige værker. Hans betydeligste arbejder er oversættelserne til dansk af Luthers postille og af Spangenberg: *Idea fidei fratrum* [63].

Som tiden gik rykkede dog herrnhuter og grundtvigianere nærmere hinanden; ja, efter Grundtvigs død 1872 skete det mærkelige, at hans

[60] Jfr. Krh. saml. IV, 6: Knud Heiberg: Brødreresocietetets forhold til Grundtvig, side 224.

[61] Om Reuss, se Krh. sml. IV, 6, s. 209 f.; om J. O. Thisted: Dansk biogr. leks. XXIII, 518 f. og Erslew: Forf. leks. III, 331 f. og Supplement IV, 373 samt Krh. sml. IV, 6, s. 232.

[62] Om biskop Mynsters mening: Krh. sml. IV, 4, s. 461 f.

[63] Om Thisted som forfatter, se: Erslew: Forf. leksikon III, 331 og Supplement IV, 373.

efterfølger som præst ved Vartov blev en præst af herrnhutisk afstamning, nemlig Carl Joakim Brandt (f. 1817, død 1889), der som omtalt foran var søn af købmand Rasmus Peter Brandt og hustru Lovise Esther Boesen fra Vigerslev, der begge havde været kostelever i Christiansfeld [64].

I aarene efter 1864 blev Christiansfeld en tysk bastion i Slesvig-Holsten, men fortsatte sit arbejde for ydre- og indre mission i egnen. De omtalte kostskoler blev nedlagt 1891, og store forandringer er sket i Brødrebyen. Men det gælder dog, hvad Fr. Chr. Høy har skrevet i sin bog om Christiansfeld, at den har været og endnu er til velsignelse for hele vort land, især gennem Brødremenighedens ydre-missions arbejde, som ved de aarlige missionsfester, samt ved en betydelig spredning af opbyggelsesskrifter; »Løsensbogen« har været kendt over hele landet [65].

[64] Om C. J. Brandt se foranstaaende kostelever fra 1795, og M. Grohshennig og Th. Hauch-Fausbøll: Danmarks præstehrst., I, 596 f.

[65] Jfr. Fr. Chr. Høy: Christiansfeld 1773–1923, s. 80.